

«تونل‌های تاریخی تبریز، از خیال تا واقعیت»

امیر ثناجو

*کارشناس ارشد باستان‌سنجی

تاریخ و آنچه که در زمان‌های کهن بوده و یا رخ داده، عموماً به دلیل کمبود و یا عدم وجود مستندات و شواهد، همواره سرشار از ابهامات و پرسش‌های گوناگون بوده و گاهی تخیلات انسانی نیز بر این ابهامات افزوده و یا آن را تحریف می‌کند. بعضاً به دلیل علاقه و تمایل عامه‌ی مردم به مسائل و مباحث مبهم و اسرارآمیز، این داستان‌سرایی‌ها رواج بیشتری پیدا می‌کند.

در این مجموعه نوشتارها تلاش بر این خواهد بود تا برخی از این شبهات تاریخی و باستان‌شناسی بررسی شود. در اولین نوشتار به بررسی شایعاتی مبنی بر وجود تونل‌های زیر زمینی تاریخی در تبریز و ارتباط بناهای قدیمی شهر تبریز از طریق آنها پرداخته خواهد شد.

در طی سالیان اخیر، در میان برخی از همشهریان تبریزی سخن از وجود تونل‌هایی تاریخی در دوران‌های قدیم که چهار اثر تاریخی شنب‌غازان، ارک‌علیشاه، مسجد کبود و ربع رشیدی را به یکدیگر متصل می‌کند می‌باشد. در همین راستا نیز مطالب دیگری مبنی بر اینکه این تونل‌ها راهی برای فرار شاهان و نظامیان بوده و یا اینکه این تونل‌ها همچنان وجود دارند ولی سازمان میراث فرهنگی اجازه بازدید نمی‌دهد!!! مطرح می‌شود. پیش از هر چیزی لازم هست تا مختصری از تاریخچه و کاربرد این چهار اثر مرور گردد:

ارک‌علیشاه در بین سال‌های ۷۱۶ تا ۷۲۴ هجری قمری با دستور تاج‌الدین‌علیشاه، وزیر اولجایتو ساخته شد. تاج‌الدین‌علیشاه این بنا را به قصد ارضای حس جاه‌طلبی

خویش ساخته بود؛ به طوریکه دستور داده بود دهانه‌ی تاق این بنا دو گز (هر گز معادل ۱۰۴ سانتیمتر می‌باشد) بزرگتر از دهانه تاق کسری ساخته شود (دهانه‌ی تاق کسری حدود ۲۸ گز می‌باشد)، به دلیل اینکه این بنا با شتاب ساخته شد در اندک زمانی تاق فرو می‌ریزد. در دوره‌های بعدی از این بنا به عنوان مسجد و مدرسه و در دوره قاجار به عنوان ارک حکومتی کاربرد داشته است. ربع رشیدی نیز که مجموعه بناهای آموزشی و خدماتی بوده در اوایل قرن هشتم هجری با همت خواجه رشید فضل‌الله در نزدیکی شهر تبریز احداث شد. متأسفانه تاج‌الدین‌علیشاه به دلیل کینه‌ی شدیدش نسبت به خواجه رشیدالدین، بر علیه وی توطئه کرده و موجب قتل وی می‌گردد و پس از آن ربع رشیدی در کمترین زمان توسط عوام غارت می‌شود و فقط تپه‌ای از آن باقی می‌ماند. مجموعه بناهای مسکونی شنب‌غازان نیز در غرب تبریز ساخته شده بود و فاصله‌ای حدوداً ۱۰ کیلومتری نسبت به ارک‌علیشاه تبریز دارد. اما مسجد کبود در سال ۸۷۰ هجری قمری در زمان حکومت قراقویونلوها و به دستور سلطان جهان‌شاه احداث شده و فاصله‌ی حداقل ۱۵۰ ساله بین ساخت این مسجد و دیگر آثار یاد شده وجود دارد. مسجد جهان‌شاه نیز در زمان ساخت، در نزدیکی یکی از دروازه‌های شهر تبریز و در بخش بیرونی آن ساخته می‌شود.

بنابه آنچه که گفته شد این آثار از لحاظ کاربری و فلسفه ساخت، هیچ ارتباطی با یکدیگر نداشته و سازندگان چنین شایعاتی بدون مطالعه تاریخچه و کاربری این آثار، دست به داستان‌سرایی و خیال‌پردازی زده‌اند. چگونه ممکن است در طی قرن‌های اخیر که به وسعت شهر افزوده شده و در طی این شهرسازی‌ها ده‌ها بار سطح شهر خاکبرداری شده باشد و صد‌ها هزار تن بتن و مصالح افزوده شده باشد ولی اثری از این تونل‌ها مشاهده نشده باشد؟ متأسفانه برخی از پژوهشگران خواسته و یا ناخواسته هیزم بر آتش چنین

باشند؛ و امید است که همه همشهریان در این راه قدم بردارند.

پایان

www.sanajou.ir

شایعاتی می‌ریزند و همین مسئله نیز بر صحت این سخنان بی‌اساس در بین عامه مردم می‌افزاید؛ چنانچه یکی از این پژوهش‌گران از تبریز به عنوان شهر زیرزمینی! یاد می‌کند، به طوریکه در این اواخر سخن از حفر تونلی مابین محله امیرخیزی و ارک علیشاه توسط مجاهدین مشروطه به میان آمده است! مسلماً چنین سخنانی نمی‌تواند ارزش تاریخی برای شهر تبریز داشته باشد؛ به نظر می‌رسد طرح چنین سخنانی چیزی جز عوام‌فریبی نیست و انتشار مطالب نادرستی از این دست، تنها خیانت به تاریخ تبریز و فرهنگ آذربایجان است.

البته لازم به ذکر است که در سال‌های نه چندان دور، قنات‌های فراوانی در شهر تبریز وجود داشته که این قنات‌ها در هر محله به صورت شبکه‌ای به همدیگر متصل بودند که برخی از بقایای آن همچنان موجود است و برخی از هموطنان ممکن هست این قنات‌ها را بخشی از این تونل‌ها تلقی کنند در صورتی که از این قنات‌ها برای عبور و کنترل آب‌های زیرزمینی استفاده می‌شده و در دوره مشروطه نیز از برخی از قنات‌های موجود در بافت مرکزی شهر و آن هم برای مدت کوتاهی در مواقع اضطرار استفاده می‌شده ولی هیچ کدام از این شبکه‌های قنات به منظور کاربردهای نظامی ساخته نشده‌اند.

و سخن آخر اینکه؛ بهترین و مناسب‌ترین کار برای حفظ ارزش‌های تاریخی و فرهنگی یک شهر، حفاظت از باقی مانده‌ها و نشانه‌های فرهنگی فعلی هست، ارزش تاریخی شهر تبریز نه در تونل‌های مرموز خیالی و افسانه‌ای بلکه در جداره‌های تاریخی خیابان امام (پهلوی سابق)، کوچه میار میار، بازار تاریخی تبریز و ده‌ها خانه قدیمی این شهر نهفته است و آنان که سودا و دغدغه فرهنگ و تاریخ این شهر را دارند باید قدم در حفظ میراث فرهنگی، چه مادی و چه معنوی، این شهر بردارند و در معرفی و پاسداری از آنها کوشا